

ITSIK MANGER AND THE CROSS-CULTURAL GERMAN-SPEAKING SPACE

Claudia Bosoi

PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The present paper aims to fulfil a study of the cross-cultural elements which depict Czernowitz as a German-speaking space, by analysing a poem of Itzik Manger (1901-1969), “A Darkling Hand”. The research covers one of the poetic creations which are able to reflect his main literary themes. The layout of the analysis will follow to highlight some bio-bibliographic references, the micro-composition of a personal approach, through the interest in historical context and philologic directions. The purpose of this paper is to obtain a cross-culture image, thought in relation with Itzik Manger’s Yiddish literature.

Keywords: Itzik Manger, Czernowitz, cross-cultural space, Yiddish, German.

Direcțiile de activitate în care Itzik Manger (Isidor Helfer) s-a manifestat plener sunt poezia, dramaturgia, proza, eseistica, muzica. Se naște la 30 mai 1901, în orașul Cernăuți (oraș multiethnic, multi- și intercultural; capitala provinciei habsburgice Bucovina, la începutul secolului al XX-lea), ca fiu al unui croitor. Primii ani de studii îi petrece la școala tradițională evreiască (*heider*), apoi este înscris la Școala primară și gimnazială Germană (*Kaiser-Königlicher Dritte-Staats*). Continuă studiile în cadrul Liceului German. Aici va fi pasionat de teatru și de literatură; în urma dramatizării unei balade scrise de Goethe, tânărul Manger devine „poetul liceului”, dar, din cauza indisciplinei, va fi exmatriculat. Astfel, educația formală a lui Itzik Manger se încheie aici. Și totuși, ajunsese la un grad atât de elevat de cunoaștere a limbii germane, încât va lua contact cu operele literaturii universale prin lectura lor în traducere germană. Din această perioadă datează primele poezii – compuse tot în limba germană¹.

Nu i se potrivește rolul de calfă în atelierul tatălui său, dar petrece o perioadă acasă, unde cultivă cântecul idiș și pasiunea pentru literatură. Odată cu Primul Război Mondial (1914), întreaga familie se mută la Iași, oraș de care Itzik Manger se va atașa mai ales datorită cântecelor în idiș ale lui Velvl Zbarjer, primul trubadur idiș din spațiul românesc (Benjamin Wolf Ehrenkranz). Aici, la Iași, Itzik Manger va începe să scrie versuri în limba idiș. Își însușește o cultură bogată, citind numeroase lucrări de istorie, literatură clasică și modernă, dar și vechea literatură populară evreiască.

Debutul literar al lui Itzik Manger are loc la douăzeci de ani (1921), cu două poezii în limba idiș, publicate în revista „Kultur” – coordonată de Eliezer Steinberg. Tot la Iași își avusese, cu doi ani în urmă, debutul publicistic, cu un articol în limba română despre Moris Rosenfeld².

În anii '20, Itzik Manger se mută la București, unde va deveni un reprezentant strălucit al culturii idiș în spațiul românesc – scrie pentru presa de limbă idiș (versuri, articole, eseuri, pamflete), susține o serie de conferințe, a căror temă predilectă o constituie folclorul (mai ales idiș, românesc, spaniol). De-a lungul anilor, Manger va traduce și va publica din folclorul a douăsprezece popoare. Totodată, va pune bazele unei „reviste de literatură și artă”, după modelul

¹ http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Manger_Itzik, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.

² Un clasic al poeziei revoluționare în limba idiș; „Moldova socialistă”, 1919.

„Biletelor de papagal” ale lui Tudor Arghezi, proiect de care s-a atașat și pe care îl va relua, prin publicarea periodică a acestei reviste³.

Itsik Manger are douăzeci și șapte de ani când ajunge la Varșovia, ca poet de expresie idiș din România. Aici este întâmpinat cu entuziasm, este onorat pe scena literară idiș a orașului. Manger este perceput ca un fenomen singular în literatură, în condițiile în care se afla în Polonia, țara cu milioane de cititori în limba idiș. În fiecare seară sunt organizate reuniuni culturale, conferințe, șezători, petreceri, plimbări. Această perioadă (1928-1938), pe care Manger o consideră „cea mai frumoasă decadă” a lui, este și cea mai prolifică sub aspect literar: acordă interviuri și publică articole în *Literarische bleter* (Jurnal literar); își recită poeziile la Clubul Scriitorilor; publică *Shtern afn dakh* (Stele pe acoperiș, 1929); coordonează un ziar literar, *Getseylte verter* (Cuvinte numărate, 1929-1930; va avea douăsprezece numere, al căror conținut constă în manifeste, poeme, articole cu tematică literară – aproape toate scrise de Itsik Manger); inițiază un nou gen literar în cultura idiș, *Khumesh-lider* (Cântece biblice, 1935); rescrie cântecul de Purim numit în ebraică „megilah” (*Megile-lider*), 1936; scrie o istorie a literaturii idiș profund personală, originală – care acoperă secolele al XVI-lea – al XX-lea, numită *Noente geshtaltn* (Imagini închise, 1938); publică încă trei volume de versuri: *Lamtern in vint* (Felinare în vânt, 1933), *Velvl Zbarjer shraybt briv ū Malcale der sheyne* (Velvl Zbarjer scrie scrisori frumoasei Malcale, 1937), *Demerung in shpigl* (Amurg în oglindă, 1937); realizează o antologie care conține cântece din folclorul european – *Felker zingen* (Națiunile cântă, 1936); coordonează punerea în scenă a două piese de teatru, bazate pe opera lui Avrom Goldfaden: *Di kishef-maherin* (Vrăjitoarea), *Dray Hotsmah* (Trei Hoțmah); compune texte pentru filme în idiș; străbate Polonia (și locuiește aici zece ani) știind foarte puțin limba poloneză, vorbind numai în idiș; ianuarie 1930 – este unul dintre cei mai tineri membri ai Clubului PEN⁴ de scriitori în idiș, alături de Yisroel Rabon, Iosef Papiernikov, Isaac Bashevis-Singer.

În anul 1938, Itsik Manger este obligat să plece din Polonia. Petrece o scurtă perioadă la Paris; soluția pe care o găsește aici constă în susținerea unor prelegeri despre literatura franceză, în fața unui public vorbitor de limbă idiș. Un an mai târziu scrie romanul *Dos buh fun Gan-Eydn: Di vunderlehe lebns bashraybung fun Shmuel-Abe Abervo* (Cartea Raiului. Neasemuita descriere a vieții lui Shmuel-Abe Abervo), singura operă în proză a lui Itsik Manger. Acest roman a fost proiectat ca o primă parte a unei trilogii – care ar fi fost continuată prin *Cartea despre Pământ și Cartea Lumii dintre două lumi*, dar intenția autorului nu a fost materializată.

În perioada 1940-1950, scriitorul ajunge la Londra, unde cunoaște foamea, singurătatea. Aici află despre tragedia evreilor de pe continent, care au dispărut în Holocaust. Deși este descoperit și protejat de Margaret Waterhouse, strănepoata poetului englez Percy Bysshe Shelley, I. Manger se va raporta la cei zece ani petrecuți în Anglia ca la cea mai urâtă perioadă a vieții lui. Publică numai o colecție de poeme, *Volks ibern dah* (Nori peste acoperiș, 1942) și o piesă de teatru, *A Goldfadn-motiv in dray aktin* (O temă după Goldfadn în trei acte, 1947).

În martie 1951, cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani, lui Itsik Manger i se publică un volum omagial, la Paris. Acesta este anul în care pleacă la New York, unde numeroase publicații de limbă idiș îi solicită colaborarea. Publică, în 1952, volumul de poezii *Lid un balade* (Cântec și baladă). În 1958 face prima călătorie în Israel; va rămâne aici, până la sfârșitul vieții. Deja este

³ Arie Leibisch-Laisch, Cap. „Însemnări complementare despre unii idișiști de seamă”, în *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație* (Coord. acad. Nicolae Cajal, dr. Harry Kuller), ediția a II-a, editura „Hasefer”, București, 2004, pp. 781-783.

⁴ Acronim pornind de la cuvintele: *Poets, Essaysts, Novelists*.

foarte bolnav. Ultimul volum de poezii pe care îl va mai publica va fi abia în 1967, care va purta titlul *Shtern in shtoyb* (Stele în colb). Moare la 20 februarie 1969⁵.

Este important de observat cum a fost valorificată opera lui Itsik Manger și cum i-a fost onorată și păstrată memoria. Încă din timpul vieții (31 octombrie 1968) a fost instituit Premiul „Itsik Manger” în Israel. Caietele, manuscrisele, corespondența scriitorului se află în Arhiva Manger, la Biblioteca Națională și Biblioteca Universității din Ierusalim. În Tel Aviv, o stradă centrală îi poartă numele. Poeziile lui Itsik Manger sunt cunoscute, traduse, cântate. Constant, îi sunt consacrate spectacole de teatru, emisiuni la radio și televiziune⁶.

Poezia propusă analizei literare, *O mână-ntunecată*, face parte din volumul *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu la albastru*, culegere care, în traducerea elaborată de Israil Bercovici și stilizată de Nina Cassian, reunește poezii din volume distincte (*Cerșetori și poeți*, *Balade*, *Legende și viziuni* etc.)⁷.

La nivel ideatic, temele literare identificate ar putea fi raportarea omului (ne)religios la propria existență, problematizarea relației omului cu divinitatea, rătăcirea dominată de lipsa unui vector de sens, timpul, iubirea, moartea. Raportarea la instanța divină este a omului revoltat și cutezător, care problematizează existența, își pune întrebări și, dacă nu găsește răspunsuri, I le adresează lui Dumnezeu (asupra căruia este proiectată o imagine descompusă și redefinită), fiind singura atitudine legitimă a unei ființe umane căreia credința absolută nu îi este accesibilă, dar nici păcatul fără iertare: „Doamne, tu care deții măreția de-a fi / Singur de la-nceputul oricărui început, / Iată, arunc în faldul albei tale mantii / Plânsul meu ca pe-un copil din flori născut”.

Timpul este unul etern și capătă nuanțări în plan artistic, fiind asociat cu regrete, predestinare (înțeleasă nu ca fatalitate, ci în accepția mozaică a voinței lui Dumnezeu care, departe de a fi imuabilă, prezintă o esență modelatoare, prin acțiunile omului), neliniște, înstrăinare de sine, inocență pierdută („Mâinile-mi tresar / A crimă și jaf, deși inima mea / Albastră-i și pură ca luna april”), idealuri din care rămân ruine: „Așa a fost până-acum. Dar cum va fi mai departe? / Prin viață rătăcind, nu se trece așa. / Un pact numai cu vântul nu se încheie”. Debusolarea devine reacția firească a omului hotărât să nu își trăiască viața la întâmplare, chiar dacă și-o bănuiește drept o existență minusculă pe o traiectorie descendentă. Victoriile facile nu au nicio valoare; un drum drept nu duce nicăieri, căci comoditatea nu este un criteriu valid de a opera o alegere. Singur glasul conștiinței nu obosește niciodată să îl îndrume pe om pe o cale care duce undeva, să îl învețe ce înseamnă „a trăi”: „Chiar dacă / Pot cu picătura luminii să mă joc / - Cum pot spune că-i lumea întreagă”?!)

Instanțele comunicării, în textul poetic evocat, ar fi autorul, eul liric, ipostazele lirice și cititorul. Autorul (Itsik Manger) este expresia cea mai elocventă și mai durabilă a literaturii idiș din spațiul românesc. Poezia lui cuprinde ultimele reverberații ale poeziei tradiționale evreiești și deschide drumuri inefasabile ale poeziei moderne. Influențele literare – datorate multiplelor spații interculturale în care Itsik Manger a trăit și s-a manifestat artistic – sunt surprinse de Nina Cassian astfel:

„Filonului poeziei tradiționale evreiești, folclorice și culte, i se suprapun sonorile heiniene – repertoriul romantic cu accente macabre, mistic și ironic, și acel ritm ușor inegal, valsat (atât de greu de redat în românește). La acestea se adaugă atmosfera simbolistă, ecourile unui timp și spațiu românesc (Anton Pann, Minulescu), precum și influențele patosului social revoluționar

⁵ http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Manger_Itsik, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.

⁶ Arie Leibisch-Laisch, *op. cit.*, p. 783.

⁷ Itsik Manger, *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu la albastru*, versuri, În românește de Nina Cassian și Israil Bercovici, Editura „Kriterion”, București, 1983, pp. 28-29. Redată în anexa lucrării de față.

(Esenin, Maiakovski). Nu se pot omite nici postura de trubadur cu certe repere villonești, nici originalele sinteze operate pe motivele Vechiului și Noului Testament. Îndrăgostit de natură, proclamând fericirea simplă, dar capabil și de sofisticate fantezii, boem, dar și ceremonios, pios, dar lipsit de bigotism și de prejudecăți, popular și rafinat, funambulesc și solidar în suferință cu nomazii și oropsiții – Manger omogenizează toate aceste date prin personalitatea lui puternică, prin forța unui poet care în ciuda proteismului și a «pribegiei» printre meridiane și culturi, își pune pecetea timbrului propriu pe toate ipostazele⁸.

Eul liric este prezent prin mărci lexico-gramaticale – forme pronominale ale persoanei I: „(noaptea) mea”, „(mâinile)-mi (tresar)”, „(ochii) mi-(au orbit)”, „(aflat)-am (loc)”, „(nici) eu (nu mai știu)”, „voi sta”. Ipstazele lirice sunt surprinse prin forme ale persoanei a II-a și a III-a a substantivului și prin locuțiuni nominale: „(crede), tinere-bătrân”, „o mână-ntunecată”. Se susține astfel ideea hiperbolizantă a identității dintre vârsta biologică și cea a spiritului, dintre divinitate și prezența ei generalizantă. Cititorul devine o instanță a comunicării deosebit de importantă pentru un text modern, căci poezia nu mai este numai idee, ci și stare de spirit, sensul nu mai este comunicat, ci trebuie descifrat. Cititorul devine el însuși creator, în măsura în care înțelege ambiguitatea unui text de poezie modernă.

Titlul are o structură nominală; după relația cu textul, se reia integral în economia operei poetice, fiind, totuși, unul ambiguu: creează un fals orizont de așteptare, cititorul neputând încă decanta între sensurile denotativ și conotativ: dacă primul ar trimite cu gândul la o mână condusă cu intenții dușmănoase la crimă ori la un atentat împotriva ființei umane, atunci al doilea sens ar evoca ideea predestinării, ca fatalitate și realitate de neînlăturat. Cititorul nu poate anticipa cu certitudine sensul, care se va revela abia prin lectura textului: desenarea unui semn de întrebare în „Cartea vieții”, care în iudaism se referă nu la predestinare, ci la voința divină asupra drumului parcurs de un om (liber să și-l construiască). Trimiterea la „Cartea vieții” este recurentă într-o expresie ebraică, la care se recurge mai ales de Anul Nou evreiesc (Rosh ha-Shaná), ca moment de bilanț, dar și de continuitate în existența umană: „Un înscris bun [în Cartea vieții]”⁹!

La nivel fonetic, asonanța (ilustrată prin consoanele nazale *m*, *n*: „O mână-ntunecată a desenat ca-ntr-o carte / Un semn de-ntrebare pe noaptea mea”) poartă sugestia unui murmur, a somnolenței, a unei prevestiri a morții.

La nivel lexico-semantic, se observă metafora vieții înfățișate ca „noapte”, prin care se insinuează ideea urâtului, a imoralității, a marasmului. Noaptea nu mai e simbolul romantic al misterului, al infinitului, al iubirii sau contemplației, ci al nesiguranței, al incertitudinii, al întunericii, al opacității. Copilăria nu este aici un simbol clasic, nu mai denotă suavitate, exuberanță, frăgezime, ci prevestire sau insinuare a morții – chiar și în timpul începutului: „tinere-bătrân”. Este construită o antiteză între afectivitate, interioritate (metaforizată prin „inimă”) și corpul omului, exterioritate („mâinile”, „ochii”), dar care pot coexista, fie și conflictual, copilăria interioară fiind supusă eroziunii, prin păcat – individual și al celorlalți: „*Mâinile*-mi tresar / A crimă și jaf, deși *inima* mea / Albastră-i și pură ca luna april”, „*Ochii* mi-au orbit de câte-au văzut”.

La nivel morfologic, devine vizibilă frecvența părții de vorbire a verbului, ceea ce imprimă o notă insolită, a dinamismului și a intensificării conflictului interior. Semnificațiile simbolice ale modurilor și timpurilor verbale recurente ar fi: trecut ireversibil (perfectul compus:

⁸ Nina Cassian, „Prefață – Portret în albastru”, în Ițic Manger, *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu la albastru*, versuri, În românește de Nina Cassian și Israil Bercovici, Editura „Kriterion”, București, 1983.

⁹ כְּתִיבָה טוֹבָה – „Ketivah tovah”, cf. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/hebrewgreeting.html>, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.

„a desenat”, „a fost”, „au orbit”, „aflat-am loc”), un sentiment de continuitate exasperantă, de așteptare febrilă (indicativ viitor: „va fi”, „voi sta”, „voi scuipa”), o poruncă, un îndemn, un mod al insistenței care, paradoxal, accentuează o dorință nerostită, ca și cum totul ar fi egal (imperativ: „Crede”, „Alintă-l, gătuie-l, leagă-l”), timpul lui *aici* și *acum*, al indeterminării, care presupune abolirea granițelor între descrierea de cadru și vocea instanțelor lirice (prezentul istoric, continuu: „nu se trece”, „nu se încheie”, „îți duce dorul”, „tresar”, „albastră-i și pură”, „pot”, „nu mai știu”, „deții”, „arunc”, „spui”, „e bine”, „ești Dumnezeu”).

La nivel sintactic, repetarea în formă aproape simetrică a versurilor 4 și 9 („Prin viață rătăcind, nu se trece așa”, „Prin viață nu se trece rătăcind doar așa”) sau, într-o formă care prezintă și mai mult interes, în versurile 10, 11 – 16, 17 („măinile-mi tresar, / A crimă și jaf”, „măinile mele tresar, / Parcă-s gata de sânge, de crimă, de jaf și eres”), creează impresia unui microrefren - motiv de muzicalitate exterioară. Paralelismul sintactic („Îți duce dorul un leagăn, / Îți duce doru-o femeie”, „Cum pot să spun: «Aci aflat-am loc» [...] Cum pot spune că-i lumea întreagă”?) joacă același rol, al căutării muzicalității chiar și acolo unde lumea înfățișată nu este una eufonică. Tăietura frazei este liberă, lipsită de rigiditatea de tip prozodic, fără a impieta asupra comunicării sensurilor, ci mai degrabă lăsând impresia unei stenografieri a realității interioare. Se creează impresia unei anumite autonomii a versurilor, a libertății compoziției.

Ideatic și stilistic, poezia *O mână-ntunecată* trimite către o lume ce se îndreaptă uniform spre propriul sfârșit, fără ca acesta să fie unul terifiant, ci capătul unei vieți trăite plenar, sub semnul complementarității dintre realitate și idealitate.

Lucrarea de față a propus un studiu al elementelor de interculturalitate în spațiul germanofon Cernăuți, prin raportare la scriitorul Itsik Manger (pentru care, după cum am subliniat, Cernăuți a fost spațiul în care și-a cristalizat formarea intelectuală, iar tot ce a urmat a întărit o structură deja solidă¹⁰). Obiectul cercetării l-a constituit una dintre operele poetice semnificative pentru modul de abordare a marilor teme literare: omul (ne)religios și propria existență, problematizarea relației omului cu divinitatea, rătăcirea dominată de lipsa unui vector de sens, timpul, moartea. Traseul analizei a punctat repere de ordin bio-bibliografic, a conturat microstructura unei interpretări personale, cu instrumentele unui filolog – analiză la nivel ideatic și stilistic.

Anexă: Itsik MANGER, *O mână-ntunecată*, în *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu*

la albastru, versuri, În românește de Nina Cassian și Israil Bercovici,
Editura „Kriterion”, București, 1983, pp. 28-29.

O mână-ntunecată a desenat ca-ntr-o carte
Un semn de-ntrebare pe noaptea mea:
Așa a fost până-acum. Dar cum va fi mai departe?
Prin viață rătăcind, nu se trece așa.
Un pact numai cu vântul nu se încheie.
Îți duce dorul un leagăn,
Îți duce doru-o femeie.
Nu poate doar vântul frăție să-ți dea.
Prin viață nu se trece rătăcind doar așa.

¹⁰ V. *supra*, p. 1.

Doamne, Dumnezeule! Măinile-mi tresar
 A crimă și jaf, deși inima mea
 Albastră-i și pură ca luna april,
 Gânguritoare ca o turturea.
 Ochii mi-au orbit de câte-au văzut;
 „Crede, tinere-bătrân. Să mă crezi”!
 Deși mâinile mele tresar, parcă-s gata
 De sânge, de crimă, de jaf și eres.

Cum pot să spun : „Aci aflat-am loc,
 Și-mi pun cortul pe veci”?! Chiar dacă
 Pot cu picătura luminii să mă joc
 -Cum pot spune că-i lumea întreagă?!
 Cum poate capul iubitei mele
 Pe pieptu-mi să doarmă în ceasul târziu
 Când mâinile mele nervoase tresar
 Ca și cum... Dar cum? Nici eu nu mai știu.

Doamne, tu care deții măreția de-a fi
 Singur de la-nceputul oricărui început,
 Iată, arunc în faldul albei tale mantii
 Plânsul meu ca pe-un copil din flori născut.
 Alintă-l, gătuie-l, leagănă-l.
 Cum spui tu, e bine. Ești Dumnezeu.
 Știu că, în curând, voi sta 'naintea Ta
 Și-ți voi scuipa în față tot sângele meu.

REFERENCES:

Leibisch-Laisch, Arie, Cap. „Însemnări complementare despre unii idișiști de seamă”, în *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație* (Coord. acad. Nicolae Cajal, dr. Harry Kuller), ediția a II-a, editura „Hasefer”, București, 2004.

Manger, Ițic, *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu la albastru*, versuri, În românește de Nina Cassian și Israil Bercovici, Prefață de Nina Cassian, Editura „Kriterion”, București, 1983.

Roskies, David G., *Manger, Itsik*, în http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Manger_Itsik, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.

www.jewishvirtuallibrary.org, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.